

Průzkum barevné vrstvy a fixování iluminací Breviáře Velmistra Lva, Žaltáře Hanuše z Kolowrat

Breviář Velmistra Lva patří mezi nejvzácnější iluminované rukopisy České proveniencce a vznikl v roce 1356. Bohatě zdobený kodex byl v baroku převázán a také ořezán a doplněn o několik papírových složek. V rámci jeho kompletního restaurování byl proveden průzkum a následné fixování barevných vrstev.

Předmětem průzkumu bylo sledování stavu poškození barevných vrstev rukopisu, průzkum fyzického stavu, dále průzkum písářských a malířských technik iluminací a byla provedena detailní dokumentace fyzického stavu iluminací.

- průzkum písářských a malířských technik
vizuální
pomocí stereomikroskopu Olympus SZX9
pomocí UV-lampy Deffner & Johann
- průzkum fyzického stavu (stavu poškození barevných vrstev)
vizuální
pomocí stereomikroskopu Olympus SZX9
- dokumentace fyzického stavu digitálním mikrofotografickým systémem Olympus DP12

Díky tomu, že byl rukopis hojně fotografován v minulosti, bylo možné porovnat jeho stav s předchozí fotodokumentací.

Breviář je hojně zdoben. Malířskou výzdobu breviáře tvoří různé typy iluminací. Především jsou to dvě nádherné celostránkové figurální iluminace. Dále je rukopis zdoben figurálními iniciálami s rozvilinami, žerděmi a droliemi, písářskými iniciálami. Písářské iniciály jsou provedeny v modré a červené barvě. Pergamen, který byl použit, je oboustranně broušený středoevropského typu. Na pergamen připravený pro psaní bylo následně linkováno. Linky jsou provedeny inkoustem, pouze f. 3r až 8v jsou linkovány červenou barvou a v této části kalendáře je také jiné rozvržení linek.

Všechny iniciály byly nanášeny na mírně rozbroušený povrch. Iniciály byly malovány do připraveného prostoru, písař při psaní nechal tyto prostory volné. Červené linky byly v těchto místech vyškrábány. Nejdříve byly namalovány písářské iniciály. Figurální iniciály byly vytvořeny zkušeným malířem, malířů spolupracovalo na Breviáři pravděpodobně víc, minimálně dva. Technika malby je vrstevná, v kombinaci modelačního vysvětlování na tmavém podkladu nebo naopak stínování na podkladu světlém. Modelace je prováděna ploškami barev nanášením světlejších odstínů a nakonec zvýrazněním světel bělobou, nebo naopak ztmavením a nakonec obtažením obrysů tmavou barvou. Většina iluminací je hojně zlacená, plátkové zlato je ve velkých plochách pokládáno na červený bolus, který vyvolává zářivý efekt zlacení. Zlacení plátkem bylo leštěno a často zdobeno puncováním. Zlacení kovovým plátkem bylo provedeno jako první z celého procesu nanášení barevné vrstvy. Zlacení je také pomocí zlatého inkoustu, někdy na červený bolus, v malých ploškách na šedém bolusu, tento bolus je typický pro Čechy v tomto období.

Malba je složena z několika základních barev, které nejsou příliš míchány vzájemně, čímž si zachovávají svou nádhernou jasnou barvu. V některých místech se dochovala viditelná

podkresba šedou barvou (pravděpodobně rozředěným inkoustem). Pigmenty jsou pojeny dostatečně u většiny barev, takže malba dobře přilnula k rozbroušenému povrchu pergamenu.

f.2r, 6,3x, detail Anežky,

f.2r, 10x, detail poškození zlacení

V rukopise najdeme mnoho typů poškození, ale jen v malé míře. Degradace, která zde probíhá, je zastoupena spíše narušením a ztrátou barevné vrstvy, než změnou barevné vrstvy. Pergamen je lehce zdeformovaný v místech barevné vrstvy, což pravděpodobně vzniklo již při nanášení barev. Pergamen je poškozen ve velké míře zaprášením, zašpiněním a ztrátami především na dolním okraji pergamene a v krajních složkách. Inkoust, kterým je psáno na pergamenu, je v dobrém stavu, jen v některých místech mírně je sprášený, nebo poškozený mechanicky, osaháním. Iluminace jsou díky vysoké kvalitě barev a jejich přípravě zachovány v mírně poškozeném stavu. Najdeme zde místa popraskání, odlupování a ztrát barevné vrstvy. Nejvíce je ohroženo zlacení, které je způsobeno silnou vrstvou bolusu. V některých místech je zlato téměř opadané a zbyla jen tenká vrstva bolusu. Dalším poškozením iluminací je zaprášení a znečištění. Najdeme skvrny různého původu, kapky vzniklé kontaktem s vodou, barev nebo vosku. Nejohroženější místa (f. 1v a 2r, zlacení) byla následně fixována.

Fixace byla prováděna lokálně pod mikroskopem v malých dávkách pomocí dávkovacího přístroje firmy Belo. Jako fixativum byla použita vyzina Saliánský nebělená s přídavkem tragantu, který se přidává jako emulgátor, před nanášením fixativa byl na povrch pergamenu kápnut jemně etanol pro lepší penetraci fixativa. Práce byla v průběhu fotografována digitálním fotografickým přístrojem. Pro fixování byla použita 2% vyzina s 0,2% tragantem. Před fixováním originálu bylo fixativum a metoda aplikace zkušena na vzorcích modelované barevné vrstvy. Byly použity vzorky barevné vrstvy vyrobené v rámci stáže Jany Dřevíkové a Barbory Novákové v roce 2002 na Fachhochschule Koeln. Pigmenty byly na modelových vzorcích pojeny nedostatečně, aby vzniklo poškození krakelací a odlupování barevné vrstvy, zlacení bylo záměrně mechanicky poškozeno. Těsně před fixací se na nich ověřilo, zda má připravené fixativum dostatečnou lepivost a nezanechává stopy.

f.1v, nanášení kapky etanolu pro lepší penetraci

f.1v, aplikace fixativa dávkovacím přístrojem

f.166r, Žaltář Hanuše z Kolowrat

sklad pergameně s poškozenou barevnou vrstvou

Další iluminovaný rukopis, ve kterém byla použita metoda fixování iluminace 2% vyzinou a 0,2% tragantem pomocí dávkovacího přístroje a stereomikroskopu, je Žaltář Hanuše z Kolowrat. Fixace byla provedena z důvodu ošetření rukopisu před výstavou Lucemburkové konanou v New Yorku. Na posledních dvou pergamenových foliích byl sklad vzniklý používáním rukopisu a barevná vrstva těchto dvou fólií byla silně porušena. Pergamen v místě skladů byl lokálně zvlhčen pomocí Preservation Pencil firmy Preservation Equipment, přičemž bylo parou aktivováno původní pojivo vystavením barevné vrstvy zvýšené relativní vlhkosti. Takto může dojít k regeneraci pojiva a obnovení adhezních a kohezních sil pojiva. Po vyrovnání byly iniciály se zlacením fixovány stejným způsobem jako v předchozím případě.

V obou případech byla barevná vrstva po fixování znovu prohlédnuta a vyfotografována. Metoda, která byla pro fixaci použita, byla již několikrát testována a používá se běžně na některých restaurátorských pracovištích. Také byla dlouhodobě testována v rámci projektu Restaurování Iluminovaných rukopisů v letech 2000 až 2001 přímo na restaurátorském pracovišti Národní knihovny ČR. Vyzina v kombinaci s tragantem nemění barvu malby a nezanechává lesk na povrchu a je vhodná pro lokální fixaci iluminací.

Vypracovala Jana Dřevíková, prosinec 05